

MILLIY MUSIQIY QADRIYATLAR ASOSIDA YOSHLARNING BADIY-MADANIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

S.Rasulova

Qo'qon davlat universiteti Musiqa nazariyasi kafedrası dotsenti

Annotatsiya.

Ushbu maqolada milliy musiqiy qadriyatlar asosida yoshlarning badiiy-madaniy kompetentligini rivojlantirish masalasi yoritiladi. Badiiy-madaniy kompetentlik shaxsning musiqiy asarlarni tinglash, anglash, estetik baholash, ijodiy talqin qilish, madaniy mazmunini tushunish va undan ijtimoiy-madaniy faoliyatda foydalanish qobiliyatlarini mujassam etuvchi kompleks sifatida talqin qilinadi. Maqolada milliy musiqa merosining yoshlar kompetentligini shakllantirishdagi imkoniyatlari, zamonaviy ta'lim yondashuvlari, raqamli texnologiyalar, loyiha faoliyati, madaniy dialog va integrativ metodlarning pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, badiiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishning mazmuniy, faoliyatga yo'naltirilgan va refleksiv mexanizmlari hamda uni baholash mezonlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: milliy musiqiy qadriyatlar, badiiy-madaniy kompetentlik, musiqa ta'limi, estetik idrok, madaniy identifikatsiya, musiqiy meros, raqamli ta'lim, loyiha faoliyati, refleksiya, ijodiy faoliyat.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanayotgan sharoitda yoshlarning badiiy va madaniy dunyoqarashini shakllantirish ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biriga aylanmoqda. Yosh avlod turli madaniy mahsulotlar, musiqiy janrlar va media kontentlar bilan bir vaqtning o'zida tanishmoqda. Bunday muhitda milliy madaniy merosni bilishning o'zi yetarli bo'lmay, uni anglash, tahlil qilish, qadrlash, zamonaviy madaniy jarayonlar bilan qiyoslash va ijodiy faoliyatda namoyon eta olish zarurati yuzaga kelmoqda. Shu nuqtayi nazardan badiiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish musiqa ta'limining mazmunini yangicha tashkil etishni talab qiladi. Milliy musiqiy qadriyatlar xalqning tarixiy xotirasi, estetik qarashlari, hayot falsafasi, urf-odatlar va ma'naviy tajribasini o'zida mujassam etadi. Xalq qo'shiqlari, laparlar, alla va marosim musiqalari, maqom an'analari, an'anaviy ijrochilik maktablari, milliy cholg'ular va mumtoz musiqa namunalari yosh avlodni o'z madaniy ildizlari bilan bog'lashda muhim pedagogik resurs vazifasini bajaradi. Biroq mazkur boy merosni ta'lim jarayoniga oddiy reproduktiv usulda kiritish zamonaviy yoshlarning ehtiyoj va qiziqishlarini to'liq qondira olmaydi. Shuning uchun milliy musiqiy qadriyatlarni interaktiv, integrativ, raqamli va ijodiy yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish dolzarb

ahamiyat kasb etadi. Badiiy-madaniy kompetentlikni shaxsning san’at va madaniyat hodisalarini idrok etishi, tushunishi, talqin qilishi, baholashi hamda o’zining ijodiy va ijtimoiy faoliyatida ulardan mazmunli foydalana olishi bilan belgilanadigan murakkab qobiliyat sifatida izohlash mumkin. Musika ta’limi nuqtayi nazaridan bu kompetentlik faqatgina qo’shiq kuylash yoki musika asarini ijro etish mahorati bilan chegaralanmaydi. U musiqiy mazmunni anglash, tarixiy-madaniy kontekstni tushunish, estetik mezonlar asosida fikr yuritish, turli talqinlarni qiyoslash, mustaqil xulosa chiqarish va ijodiy munosabat bildirish kabi faoliyatlarni ham qamrab oladi. Milliy musiqiy qadriyatlarning pedagogik salohiyati, avvalo, ularning hayotiy va tarixiy tajriba bilan chambarchas bog’langanida namoyon bo’ladi. Milliy musika orqali yoshlar muayyan xalqning dunyoni qanday tasavvur qilgani, quvonch va qayg’uni qanday ifodalagani, tabiat, oila, mehnat, vatan va insoniy munosabatlarga qanday estetik ma’no bergani haqida tushunchaga ega bo’ladilar. Masalan, xalq qo’shiqlarini o’rganishda ularning melodik tuzilishi bilan birga, qo’shiqning paydo bo’lish muhiti, mazmuni, ijro vaziyati va undagi badiiy timsollar ham tahlil qilinsa, o’quvchining musiqaga munosabati yanada mazmunli tus oladi. Maqom namunalarini tinglashda esa faqat lad va usul xususiyatlarini o’rgatish bilan cheklanmasdan, maqomning tarixiy-madaniy muhitdagi o’rni, ijro an’analari va badiiy tafakkur bilan bog’liqligi ochib berilishi yoshlarning madaniy kompetentligini chuqurlashtiradi. Milliy cholg’ular ham alohida pedagogik imkoniyatga ega. Dutor, rubob, doira, nay, gijjak kabi cholg’ularning tuzilishi, tovush imkoniyatlari, ijrochilik usullari va tarixiy qo’llanish doirasini o’rganish o’quvchini musika bilan bevosita amaliy aloqaga kiritadi. Cholg’uni faqat tinglash emas, balki uning ovozini tanish, ijro usulini kuzatish, boshqa cholg’ular bilan qiyoslash va ijodiy topshiriqlarda undan foydalanish kompetentlikning amaliy tomonini kuchaytiradi. Bugungi musika ta’limida kompetensiyaga asoslangan yondashuv milliy musiqiy merosni o’zlashtirishning yangi imkoniyatlarini yaratmoqda. Bunda asosiy e’tibor “o’quvchi nimani biladi?” degan savoldan “o’quvchi bilganini qanday qo’llay oladi?” degan savolga ko’chadi. Masalan, milliy musika janrlari haqidagi bilimni nazorat qilishning o’zi badiiy-madaniy kompetentlikni to’liq aks ettirmaydi. O’quvchi mazkur bilim asosida musiqiy namunani tahlil qilishi, uning madaniy ahamiyatini izohlashi, turli ijrolarni qiyoslashi va o’z munosabatini asoslay olishi kerak.

Integrativ yondashuv milliy musika materiallarini tarix, adabiyot, san’atshunoslik, ona tili, geografiya va axborot texnologiyalari bilan bog’lash imkonini beradi. Masalan, ma’lum bir xalq qo’shig’i o’rganilayotganda uning matni adabiy jihatdan, yaratilgan davri tarixiy jihatdan, kuy tuzilishi musiqiy-nazariy jihatdan va hududiy xususiyatlari madaniy-geografik jihatdan o’rganilishi mumkin. Natijada yoshlar alohida ma’lumotlarni emas, balki yaxlit madaniy hodisani anglashga o’rganadilar. Loyiha asosida ta’lim ham badiiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish uchun samarali vosita bo’la oladi. “Bizning hududimiz musiqiy merosi”, “Oilamizda saqlanayotgan musiqiy an’analari”, “Milliy cholg’ular elektron katalogi”, “Mahallamizdagi ijrochilik an’analari” kabi loyihalar o’quvchini tayyor ma’lumotni qabul qiluvchi emas, balki uni izlovchi, tartibga soluvchi va taqdim

etuvchi subyektga aylantiradi. Ayniqsa, mahalliy musiqiy merosni o‘rganish yoshlarning o‘z hududiga nisbatan madaniy qiziqishini kuchaytiradi. Muammoli ta’lim yondashuvi esa musiqani oddiy tinglash jarayonidan fikrlash jarayoniga aylantiradi. “Nima uchun bir kuy turli ijrochilar tomonidan turlicha talqin qilinadi?”, “Milliy kuy zamonaviy aranjirovkada o‘z xususiyatlarini saqlab qola oladimi?”, “An’anaviy musiqa va zamonaviy musiqiy did o‘rtasida qanday bog‘liqlik mavjud?” kabi savollar o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi. Yoshlarning musiqiy va madaniy tajribasi bugungi kunda raqamli muhit bilan chambarchas bog‘langan. Shu sababli milliy musiqiy qadriyatlarni raqamli ta’lim vositalari yordamida taqdim etish badiiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishlaridan biridir. Raqamli platformalarda audioyozuvlar, videotasvirlar, virtual ko‘rgazmalar, interaktiv xaritalar, elektron kataloglar va QR-kodli ta’lim resurslaridan foydalanish mumkin. Masalan, o‘quvchi QR-kod orqali muayyan milliy cholg‘u haqidagi ma’lumotni ochib, uning ovozi tinglashi, ijro namunasini ko‘rish va tarixiy ma’lumotlar bilan tanishishi mumkin. Bunday yondashuv musiqiy qadriyatni abstrakt tushuncha sifatida emas, balki ko‘rish, eshitish va amaliy faoliyat orqali o‘zlashtiriladigan madaniy obyekt sifatida qabul qilish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalardan foydalanishda muhim jihat - texnologiyaning o‘zi emas, uning pedagogik maqsadga xizmat qilishidir. Tayyor videoni ko‘rsatish bilan cheklanib qolish o‘rniga, o‘quvchiga videodagi ijroni tahlil qilish, ikki xil talqinni taqqoslash, ijrochilik xususiyatlarini aniqlash va o‘z xulosasini yozish kabi vazifalar berilishi kompetentlikni rivojlantiradi. Badiiy-madaniy kompetentlikning muhim belgilaridan biri boshqa madaniy hodisalarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish va turli badiiy tajribalar o‘rtasida muloqot qila olishdir. Shu nuqtayi nazardan musiqa ta’limida madaniy dialog tamoyilidan foydalanish maqsadga muvofiq. Milliy musiqiy namunani boshqa xalqlarning musiqiy namunasi bilan qiyoslash orqali yoshlar o‘xshashlik va farqlarni aniqlashni, turli estetik qarashlarga hurmat bilan yondashishni o‘rganadilar. Bunday yondashuv milliy qadriyatlarni boshqa madaniyatlarni inkor etish asosida emas, balki o‘zaro anglashuv va madaniy muloqot asosida o‘rganish imkonini beradi. Jamoaviy ijro, ansambl, kichik guruhlar bilan musiqiy loyiha yaratish, musiqiy ekspeditsiya natijalarini taqdim etish kabi faoliyatlar ham muloqot, hamkorlik va mas’uliyat ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Natijada badiiy kompetentlik individual estetik tajribadan ijtimoiy-madaniy faoliyat darajasiga ko‘tariladi.

Milliy musiqiy qadriyatlar asosida badiiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish jarayonini shartli ravishda uch bosqichda tashkil etish mumkin. Birinchi bosqich - madaniy uyg‘otish bosqichi bo‘lib, unda o‘quvchida milliy musiqa namunalari, ijrochilar va cholg‘ularga nisbatan qiziqish uyg‘otiladi. Ikkinchi bosqich anglash va talqin bosqichi bo‘lib, unda musiqa asari mazmuni, badiiy vositalari, tarixiy va madaniy konteksti tahlil qilinadi. Uchinchi bosqich - ijodiy qo‘llash bosqichi bo‘lib, bunda o‘quvchi o‘zlashtirilgan tajribani ijro, loyiha, multimedia mahsuloti, musiqiy kompozitsiya yoki taqdimot shaklida namoyon etadi. Mazkur mexanizmida refleksiya alohida o‘rin tutadi. Mashg‘ulot yakunida “Men nimani angladim?”, “Ushbu musiqa menga qanday estetik taassurot berdi?”,

“Bu asarning madaniy ahamiyati nimada?”, “Men o‘rgangan qadriyatni qanday ijodiy ifodalay olaman?” kabi savollar orqali o‘quvchi o‘z tajribasini tahlil qiladi. Refleksiyaning mavjudligi bilimni shaxsiy madaniy tajribaga aylantirishga xizmat qiladi. Badiiy-madaniy kompetentlikni baholashda an’anaviy reproduktiv topshiriqlar bilan cheklanmasdan, faoliyatga asoslangan mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda yoshlarning milliy musiqa haqidagi bilim darajasi, asarni mazmuniy va badiiy jihatdan tahlil qila olishi, mustaqil estetik fikr bildirish, ijodiy mahsulot yaratishi va milliy musiqiy merosga nisbatan mas’uliyatli munosabat ko‘rsatishi hisobga olinadi. Baholash jarayonida portfolio, ijodiy loyiha, musiqiy taqdimot, tinglangan asar tahlili, guruh loyiha, videorefleksiya va amaliy ijro kabi vositalardan foydalanish mumkin. Bu usullar yoshning faqat nazariy bilimni emas, balki bilimni amaliy faoliyatga aylantirish qobiliyatini aniqlash imkonini beradi. Milliy musiqiy qadriyatlar asosida badiiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish uchun, avvalo, o‘quv materiallarini yoshlarning kundalik madaniy tajribasi bilan bog‘lash lozim. Darslarda mahalliy ijrochilar, hududiy musiqiy an’analar va oilaviy musiqiy xotiralardan foydalanish ta’limning hayotiyligini oshiradi. Shuningdek, tinglash, ijro etish, tahlil qilish va ijod qilish faoliyatlarini bir-biridan ajratmasdan, yaxlit jarayon sifatida tashkil etish samarali natija beradi. Har bir musiqiy namuna bo‘yicha o‘quvchiga kamida uch turdagi faoliyat - eshitish, anglash va yaratish imkoniyati berilishi maqsadga muvofiq. O‘qituvchi esa tayyor bilimni yetkazuvchi emas, balki madaniy tajribani tashkil etuvchi pedagog sifatida faoliyat yuritishi kerak. Uning vazifasi yoshlarni milliy musiqiy merosga qiziqtirish, mustaqil izlanishga yo‘naltirish, turli talqinlarni qiyoslashga undash va ijodiy natijalarni qo‘llab-quvvatlashdan iborat.

XULOSA

Milliy musiqiy qadriyatlar asosida yoshlarning badiiy-madaniy kompetentligini rivojlantirish zamonaviy musiqa ta’limining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur jarayon yoshlarning milliy musiqa haqidagi bilimlarini kengaytirish bilangina cheklanmay, ularning musiqiy hodisalarni chuqur anglash, estetik baholash, madaniy mazmunini talqin qilish, ijodiy faoliyatda qo‘llash va madaniy muloqotga kirishish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Kompetensiyaga asoslangan, integrativ, loyiha, muammoli, raqamli va refleksiv yondashuvlarning milliy musiqiy meros bilan uyg‘unlashtirilishi yoshlarning badiiy-madaniy rivojlanishiga yangi imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, milliy musiqani zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan bog‘lash, yoshlarni tadqiqot va ijodiy loyihalarga jalb qilish, hududiy musiqiy merosni o‘quv jarayoniga kiritish va faoliyat natijalarini portfolio asosida baholash mazkur kompetentlikni izchil rivojlantirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, milliy musiqiy qadriyatlarni ta’lim mazmunining oddiy bir qismi sifatida emas, balki yoshlarning badiiy tafakkuri, madaniy savodxonligi, ijodiy faolligi va ijtimoiy-madaniy mas’uliyatini rivojlantiruvchi pedagogik resurs sifatida qarash zarur. Bunday yondashuv milliy merosning avloddan-avlodga uzatilishini ta’minlash bilan birga, uni zamonaviy madaniy makonda anglash va ijodiy rivojlantirish uchun ham mustahkam zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san’ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
2. Fitrat, A. O‘zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.
3. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.
4. Turdiyev, Sh. O‘zbek an’anaviy xonandaligida ustoz-shogird an’anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.
5. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA’NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." Oriental Art and Culture 3 (2022): 51-57.
6. Qobilova, E. "THE IMPORTANCE OF MUSIC TEACHING IN EDUCATION." QO ‘QON UNIVERSITY NEWSLETTER 12 (2024): 99-100.
7. Qobilova, E. "Musika o‘qitish metodikasi va maktab repertuari." Oquv qollanma, Fargona. “Fargona” nashriyoti (2020).
8. Qobilova, E. (2023). Forming a sense of internationality in students through the traditional music of Azerbaijan. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3, 127-132.
9. E‘zozxon, Q., Teshaboyeva, Z., & Ergasheva, S. D. (2024). HOZIRGI O ‘ZBEK HIKOYACHILIGINING YETAKCHI TAMOYILLARI. University Research Base, 46-49.
10. Otto, M., & Thornton, J. (2024). TA’LIMDA MUSIQA O ‘QITISHNING AHAMIYATI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 12, 99-100.
11. Qobilova, E., Xaydarova, I., & Gulnora, R. (2024). O ‘ZBEK XALQ AN’ANALARI-TARBIYA OMILI. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(26), 192-195.
12. Кобилова, Э. Б. "ФОРМИРОВАТЬ ДУХОВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ФОЛЬКЛОРА ЖАНРА." Oriental Art and Culture 3.1 (2022): 291-295.